

УДК 94-055. 2(477) 19/20

**А. І. Лисенко,
І. Ю. Стадник**

**ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВИЩА ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР**

З'ясовано напрями висвітлення питання становища жінок в українській історіографії, акцентовано увагу на його оцінці українськими сучасними дослідниками. Проаналізовано перші наукові здобутки з цієї тематики за доби незалежності, визначено концептуальні напрями досліджень науковців української діаспори 90-х рр. ХХ ст. щодо жіночого питання. Охарактеризовано роботи науковців з історії жіноцтва та порівняльного аналізу діяльності українських жінок минулого та сучасного із застосуванням гендерного підходу.

Ключові слова: історіографія проблеми, жіноче питання, жіночі студії, українське суспільство, гендерний підхід.

Висвітлення питань становища жіноцтва в Україні потребує попереднього з'ясування розвитку наукової думки з цієї проблеми. З кінця 80-х років ХХ ст. в українській науці почалося переосмислення історичного минулого України, у тому числі її радянського періоду. Класовий підхід до даної проблеми, що існував за радянських часів, у нових умовах перестав задовольняти дослідників, адже зміни в суспільній свідомості, відмова від створення образу радянської людини, необхідність змін у всіх сферах життя суспільства, розбудова нової держави вимагали інших методів висвітлення життя жінок на тлі суспільного життя. Специфіка проблеми спричинила появу значної кількості досліджень, присвячених окремим її аспектам, з метою побудови системи наукового осмислення ролі жінок в суспільно-політичному житті української держави.

Сучасний період у розвитку вітчизняної історичної науки розпочався після проголошення незалежної Української держави. Він характеризувався розширенням проблематики, переглядом і переосмисленням концептуальних положень попереднього періоду історіографії. Відбувався суттєвий перегляд ідеологічних підходів, тому проблеми «жіночого питання» радянської доби, участі українських жінок у суспільно-політичному житті торкаються й дослідники сучасної України, аналізуючи її через призму власного світобачення.

В суспільствознавстві виділяли три головні періоди в тлумаченні жіночого питання радянською ідеологією:

1917-1929 рр. – час дискусій та «узагальненої емансипації жінки»;

1930-1965 рр. – «невидимі роки», коли було оголошено про досягнення рівності статей [1];

1965-1985 рр. – відкрите визнання, що жіноча проблема не вирішена [1].

Аналіз вітчизняної історіографії дозволяє стверджувати, що погляди радянських і українських науковців щодо вирішення «жіночого питання» є діаметрально протилежними. Матеріал, який подавався в радянських наукових працях, був добре підібраний і зорієнтований на втілення благополуччя жінки в соціалістичній державі, то сучасні дослідники аналізували питання становища жінки в радянській системі досить критично і неоднозначно.

Серед таких дослідників варто виділити Жерьобкіну І. [2], Цуницьку О. В. [3], Ярош О. [4], Лакізу-Сачук Н. М. [5].

Так, Цуницька О. В. вважає, що «за напруженою повсякденною роботою на виробництві, в сім'ї і поза ними жінці навіть ніколи було досягнути свій колосальний вклад у розвиток суспільства». До того ж, масова пропаганда досягнутого рівноправ'я жінок і чоловіків як гіпноз діяла на свідомість жінок, не даючи навіть приводу сумніватися, що в житті може бути порядок дещо інший [3; 102]. Жерьобкіна І., директор Харківського центру гендерних досліджень, у своєму найгрунтовнішому дослідженні «Жіноче. Політичне. Безсвідоме: Проблема гендеру та жіночий рух в Україні» зазначала, що головними стратегічними напрямками радянської влади було закріплення за жінками вторинного становища і формування образу радянської жінки, з якого виключалися б усі небажані та негативні характеристики [2; с. 303].

О. Ярош стверджує, що за тоталітаризму держава обмежує права громадянського суспільства. Не чоловік головний пригнічувач жінки. У цій ролі історично виступали держава і традиції – головні пригнічувачі особи, які, не маючи можливості посягти на біологічну природу людини, посилювали соціальні відмінності між чоловіками і жінками. Жіноче як універсальне суб'єктивне начало відкидалося. Усе робилося для того, щоб лише створити враження рівноправ'я, якого насправді не було. Юридична і фактична рівність у тоталітарних суспільствах – це дві різні реальності [4; с. 58]. Погоджується з вище зазначеною думкою й Лакіза-Сачук Н. М., запевняючи, що «рівноправ'я жінок з чоловіками постійно декларувалося. На практиці ж воно проявлялося практично лише в сфері освіти і забезпеченні безплатної медичної допомоги» [5; с. 36].

Відносно дослідження поняття «жіноче питання» існує думка, що «ще за радянських часів проводилися дослідження під такою назвою, але вони головним чином були інструментальними й відзначалися біодетермінізмом, тобто пояснювали всі відмінності в суспільстві між жіночою і чоловічою статями, виходячи з біологічно заданих відмінностей» [6; с. 71].

На думку доктора історичних наук Стяжкіної О. В., об'єктивний історіографічний аналіз дозволяє констатувати, що «жіноча тема» або «жіноче пи-

танья» в дослідженнях 50-80 років були частиною ідеологічно навантаженої концепції історії СРСР та історії України зокрема. Проблема жінок і жіночого руху вирішувалася в контексті задач комуністичного будівництва. Роль і місце жінки в суспільстві було підпорядковане інтересам патріархальної тоталітарної держави [7; с. 517]. Дослідниця зазначає, що вітчизняна наука 90-х років зустрілася із вже готовими підходами щодо включення жінок в історичний простір.

Частково проблематику історичних жіночих студій було визначено концептуальними дослідженнями науковців української діаспори. Досить критичною є їх оцінка становища української жінки за тоталітарної системи.

До числа таких вчених можна віднести Маріан Рубчак – професора історії, директора Програм по європейських дослідженнях, члена виконавчого комітету кафедри гендерних досліджень Університету Валпасаріо (США). Вона є авторкою статей з історії та теорії націоналізму, порівняльного фемінізму й історії жіночого руху. Як зазначає Рубчак М. у своїй роботі «Християнська Богородиця чи Березина. Фемінізм на противагу вічно жіночому», внаслідок такого підходу «самі жінки стають активними прибічницями таких поглядів, сприймаючи як належну заразом і новітню радянську «ікону жіночості», що поєднує образи трактористки-стаханівки і матері-героїні, що народжує здорових дітей для прийдешньої соціалістично-утопічної майбутності» [8; с. 124].

Марта Богачевська-Хом'як, професор історії, керівник дослідницької програми в Національному фонді Підтримки гуманітарних наук у Вашингтоні, член Української вільної академії наук Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка та Міжнародної асоціації українців, заступниця голови «Союзу українок Америки» у своїй праці «Дума України – жіночого роду» зазначає: «В Радянському Союзі навантаження на жінках було подвійне. Жінкам треба було заробляти поза хатою та займатися хатою та дітьми. Це подвійне навантаження і вважається розв'язкою жіночого питання. Це тільки підкреслює, який цілковитий брак розуміння проблематики жінок у партійній ідеології та апараті. Шлях до досягнення прав, які належать жінці як людині, довгий, але пройти його мусить кожне модерне суспільство, бо без прав жінок, як і забезпечення прав народів і національних меншин, не буде забезпечення прав людини» [9; с.4].

Визначною для формування напрямків українських гендерних досліджень 90-их років стала праця М. Богачевської-Хом'як, присвячена вивченню проблем самореалізації жінок, існуванню жіночих організацій, участі жінок у громадській і благодійній діяльності наприкінці XIX – початку XX століття «Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Society», перекладена українською мовою («Білим по білому. Жінки у громадському житті України». 1884 – 1939 pp.) [10]. М. Богачевська-Хом'як взяла активну участь у збиранні матеріалів до книги про життя активної учасниці жіночого руху М. Рудниць-

кої, де представлені основні положення феміністичної теорії початку ХХ століття, а також специфічне побутування феміністичних ідей в українському культурному просторі, які є актуальними донині [11].

Прикладом перегляду концептуальних підходів в сучасній вітчизняній історіографії, який полягав в намаганні «ввести образ жінки в загальнодержавний контекст і підкреслити їх свідому діяльність, яка протягом століть була пов'язана із зберіганням, трансляцією національного компоненту» [7; с. 12], було видання українськими вченими серії книг, де зображені особистісні портрети видатних жінок України, що сприяло репрезентації жінки в історії української держави [12].

90-ті рр. ХХ ст. характерні появою робіт про визначних жінок – активісток жіночого руху, про історію створення та діяльності жіночих організацій кінця ХІХ – початку ХХ століття. Визначними для формування напрямків досліджень жіночого руху стали роботи Л. Смоляр, яка вперше зібрала і узагальнила значний фактичний матеріал з історії жіноцтва та зробила порівняльний аналіз діяльності українських жінок минулого та сучасного із застосуванням гендерного підходу. Серед наукових робіт цього напрямку необхідно відзначити дослідження «Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ століття: Сторінки історії» [13] та інші праці дослідниці [14-15].

Зокрема, Людмила Смоляр виділяє такі віхи існування даного руху [1]:

1. Жіночий рух Україні першої хвилі (друга половина ХІХ – початок ХХ століття), який розвивався значною мірою під впливом загальноєвропейського руху, однак мав ще й свої окремі вияви та шляхи розвитку, визначені специфічним становищем української нації під чужим поневоленням.

2. Діяльність жіночих організацій періоду першої світової війни, яка була тісно пов'язана з актуальними національно-суспільними потребами, коли жінки взяли активну участь у благодійницькій, добродійній та санітарній роботі, вони працювали в товариствах допомоги біженцям, допомагаючи втікачам та полоненим, надаючи пораненим медичну допомогу і проводячи серед них культурно-просвітницьку роботу.

3. Жіночий рух періоду між двома світовими війнами. В УРСР було заборонено будь-які форми жіночих чи харитативних організацій під гаслом існуючої рівності жінок з чоловіками.

4. Відродження жіночого руху в період незалежності.

Узагальнюючи вище викладене, маємо зазначити, що в окреслений період відбуваються процеси трансформації суспільної свідомості, свідченням чого стала поява цілої низки публікацій, в яких розкриваються проблеми вивчення історії жіночого руху, розвитку феміністичних ідей, формування гендерних стереотипів, розподілу соціальних ролей між чоловіками і жінками, самореалізації жінки в родині та суспільстві в Україні тощо.

Список використаних джерел:

1. Смоляр Л. Жіночий рух України як чинник гендерної рівноваги та гендерної демократії в українському соціумі /Л. Смоляр// www/vlada.kiev.ua/women/zhruk.htm.
2. Жеребкіна И. А. Женское. Политическое. Бессознательное: Проблемы гендера и женское движение в Украине – Х.: Ф. –Пресс, 1996. – 376 с.
3. Цуницька О. В. Жіночий рух: через пізнання історії – до практичних дій / О. В. Цуницька // Жінка в Україні: міжвідомчий науковий збірник / За ред. В. П. Пустовойтенка, С. Р. Станік, Н. І. Карпачової та ін. – К., 2001. – Т. 23. – С. 100–105.
4. Ярош О. Б. Жіноче обличчя політики: міжнародне жіноцтво у політичній системі суспільства / О. Б. Ярош // Політика і час.– 2001. – № 2. – С. 58–64.
5. Лакіза-Сачук Н. М. „Жіноче питання в контексті демократизації / Н. М. Лакіза-Сачук // Політика і час.– 1994. – № 11. – С. 36–39.
6. Кутова Н. А. Проблеми фемінізму в сучасній освіті / Н. А. Кутова // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 65–72.
7. Стяжкіна О. А. Культурний простір жіночого буття в Україні в 50–90-ті роки: моделювання, тенденції, стереотипи / О. А. Стяжкіна // Жінка в Україні. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. А. І. Комарової, І. Є. Голубевої, В. П. Пустовойтенка та ін. – К., 2001. – Т. 23. – С. 516–523.
8. Рубчак М. Християнська Богородиця чи Берегиня? Фемінізм на противагу вічно жіночому / М. Рубчак // Філософська думка. – 2000. – № 1. – С. 110–128.
9. Богачевська-Хом'як М. Дума України – жіночого роду (Уривки) / М. Богачевська-Хом'як // Я – жінка. – 1993. – № 2. – С. 4.
10. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки у громадянському житті України: 1884 – 1939 рр. / М. Богачевська-Хом'як – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
11. Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи / Відп. ред. М. Богачевська-Хом'як. – Львів, 1998. – 844 с.
12. Козуля О. Жінки в історії України / О. Козуля. – К.: Укр. центр. духовн. культури, 1993. – 256 с.; Ми в історії / ред. Г. Дацюк, Н. Самуляк. – К.: ЖЦ „Спадщина, 1998. – 327 с.; Гриник-Сутановська В. Українки: портрети сучасниць / В. Гриник-Сутановська. – К., 1998. – 100 с.; Луговий О. Визначне жіноцтво України: історичні життєписи / О. Луговий. – К.: Дніпро, 1994. – 335 с.
13. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ століття: сторінки історії / Л. О. Смоляр. – О.: Астропринт, 1998. – 408 с.
14. Смоляр Л. О. Жіноцтво в діяльності громад (ХІХ – поч. ХХ ст.) / Л. О. Смоляр // Сучасність. – 1998. – № 9. – С. 76–91.
15. Смоляр Л. О. Київське товариство оборони жінок: історія створення та діяльності (1905 – 1916) / Л. О. Смоляр // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 92–100.

References

1. Smolyar L. Zhinochyy rukh Ukrayiny yak chynnyk hendernoyi rivnovahy ta hendernoyi demokratiyi v ukrayins'komu sotsiumi /L. Smolyar// www/vlada.kiev.ua/women/zhruk.htm.

2. Zherebkyna Y. A. Zhenskoe. Polytycheskoe. Bessoznatel'noe: Problemy hendera y zhenskoe dvyzhenye v Ukrayne – Kh.: F. -Press, 1996. – 376 s.
3. Tsunyts'ka O. V. Zhinochyy rukh: cherez piznannya istoriyi – do praktychnykh diy / O. V. Tsunyts'ka // Zhinka v Ukrayini: mizhvidomchyy naukovyy zbirnyk / Za red. V. P. Pustovoytenka, S. R. Stanik, N. I. Karpachovoyi ta in. – K., 2001. – T. 23. – S. 100-105.
4. Yarosh O. B. Zhinoche oblychchya polityky: mizhnarodne zhinotstvo u politychniy systemi suspil'stva / O. B. Yarosh // Polityka i chas. – 2001. – № 2. – S. 58-64.
5. Lakiza-Sachuk N. M. „Zhinoche pytannya v konteksti demokratyzatsiyi / N. M. Lakiza-Sachuk // Polityka i chas. – 1994. – № 11. – S. 36-39.
6. Kutova N. A. Problemy feminizmu v suchasniy osviti / N. A. Kutova // Pedahohika i psykholohiya. – 2000. – № 3. – S. 65-72.
7. Styazhkina O. A. Kul'turnyy prostir zhinochoho buttya v Ukrayini v 50-90-ti roky: modelyuvannya, tendentsiyi, stereotypy / O. A. Styazhkina // Zhinka v Ukrayini. Mizhvidomchyy naukovyy zbirnyk / Za red. A. I. Komarovoyi, I. Ye. Holubyevoyi, V. P. Pustovoytenka ta in. – K., 2001. – T. 23. – S. 516-523.
8. Rubchak M. Khrystyians'ka Bohorodytsya chy Berehynya? Feminizm na protyvahu vichno zhinochomu / M. Rubchak // Filosofs'ka dumka. – 2000. – № 1. – S. 110-128.
9. Bohachevs'ka-Khomyak M. Duma Ukrayiny – zhinochoho rodu (Uryvky) / M. Bohachevs'ka-Khomyak // Ya – zhinka. – 1993. – № 2. – S. 4.
10. Bohachevs'ka-Khom"yak M. Bilym po bilomu: zhinky u hromadyans'komu zhytti Ukrayiny: 1884 – 1939 rr. / M. Bohachevs'ka-Khom"yak – K.: Lybid', 1995. – 424 s.
11. Milena Rudnyts'ka. Statti. Lysty. Dokumenty / Vidp. red. M. Bohachevs'ka-Khom"yak. – L'viv, 1998. – 844 s.
12. Kozulya O. Zhinky v istoriyi Ukrayiny / O. Kozulya. – K.: Ukr. tsentr. dukhovn. kul'tury, 1993. – 256 s.; My v istoriyi / red. H. Datsyuk, N. Samulyak. – K.: ZhTs „Spadshchyna, 1998. – 327 s.; Hrynyk-Sutanovs'ka V. Ukrayinky: portrety suchasnyts' / V. Hrynyk-Sutanovs'ka. – K., 1998. – 100 s.; Luhovyy O. Vyznachne zhinotstvo Ukrayiny: istorychni zhyttyepysy / O. Luhovyy. – K.: Dnipro, 1994. – 335 s.
13. Smolyar L. O. Mynule zarady maybutn'oho: Zhinochyy rukh Naddnipryans'koyi Ukrayiny druhoyi polovyny KhIKh – pochatku KhKh stolittya: storinky istoriyi / L. O. Smolyar. – O.: Astroprynt, 1998. – 408 s.
14. Smolyar L. O. Zhinotstvo v diyal'nosti hromad (KhIKh – poch. KhKh st.) / L. O. Smolyar // Suchasnist'. – 1998. – № 9. – S. 76-91.
15. Smolyar L. O. Kyyivs'ke tovarystvo oborony zhinok: istoriya stvorenniya ta diyal'nosti (1905 – 1916) / L. O. Smolyar // Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal. – 1998. – № 3. – S. 92-100.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015 р.

А. И. Лысенко, И. Ю. Стадник

Исследование положения женщины в украинском обществе в конце XX – начале XX в.: историографическое измерение

Вьяснено напрямлення освіщення вопроса положения женщин в украинской историографии, акцентировано внимание на оценке украинскими сов-

ременными исследователями вопроса в отношении женщин в советское время. Проанализированы первые научные достижения эпохи независимости, определены концептуальные направления исследований ученых украинской диаспоры 90-х гг. XX в. по женскому вопросу. Охарактеризованы работы ученых по истории женщин и сравнительного анализа деятельности украинских женщин прошлого и настоящего с применением гендерного подхода.

Ключевые слова: историография проблемы, женский вопрос, женские студии, украинское общество, гендерный подход.

A. Lysenko, I. Stadnik

The study of women' position in Ukrainian society at the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries: historiographical dimension

The directions of covering the issue of women' position in Ukrainian historiography are found, the attention is focused on the evaluation by Ukrainian modern researchers of the issue concerning women in Soviet times. The first scientific achievements of the independence period are analyzed, conceptual directions of the research by scientists of Ukrainian diaspora at 90s of the XXth century on women' issues are determined. The works of scientists on women' history and comparative analysis of Ukrainian women' activities of past and present using gender approach are characterized.

Key words: historiography of the problem, women issue, women' studies, Ukrainian society, gender approach.